

Bagrowicz, Jerzy

Katecheza przedszkolna

Studia Płockie 6, 267-285

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Jerzy Bagrowicz

KATECHEZA PRZEDSZKOLNA

Treść: Wstęp. 1. Cel katechizacji przedszkolnej. 2. Organizacja katechizacji przedszkolnej. 3. Pomoc, podręczniki. 4. Katechizacja przedszkolna a tzw. wczesna komunia św. 5. Katecheza rodzinna. 6. Treść katechezy przedszkolnej. 7. Katecheza o Duchu św. 8. Katecheza o Najświętszej Maryi Pannie i świętych. 9. Wychowanie dziecka przedszkolnego do modlitwy. 10. Wychowanie moralne w katechezie przedszkolnej. 11. Formacja liturgiczna w katechezie najmłodszych i wychowaniu do życia w Kościele. 12. Problemy metodyki katechizacji przedszkolnej.

WSTĘP

Opracowanie niniejsze zawiera jedynie zorientowanie w problematyce katechezy przedszkolnej na jej obecnym etapie rozwoju. Jest ono dokonywane w chwili, gdy intensywnie poszukuje się dróg odnowy katechezy przedszkolnej w katechetyce polskiej, gdy staje się przed możliwością i koniecznością wypracowania jednolitego i możliwie współczesnego programu katechezy przedszkolnej. Programu takiego dotąd jeszcze u nas nie stworzono. W praktyce program ten stanowiła tematyka proponowana przez używane w wymiarze diecezjalnym materiały pomocnicze nauczania religijnego dla dzieci przedszkolnych.

Zwrócenie uwagi większej niż dotychczas na katechezę przedszkolną może znaleźć o wiele ważniejsze uwarunkowania. Jesteśmy świadkami ogromnego zainteresowania psychologów i pedagogów dla pierwszych lat życia człowieka. Zainteresowanie to płynie niewątpliwie z odkrycia znaczenia okresu niemowlęcego i przedszkolnego dla wszechstronnego rozwoju człowieka, a zwłaszcza dla kształtowania charakteru i postaw moralnych człowieka. Ostatnie lata w praktyce i teorii pedagogiki polskiej charakteryzują się szczególnym zainteresowaniem dla okresu przedszkolnego. Wychowanie przedszkolne we współczesności doczekało się nie tylko coraz lepszych opracowań podstaw teoretycznych, ale również coraz ciekawszych metod pracy z dziećmi w ośrodkach wychowania przedszkolnego i w rodzinie.¹

¹ Na uwagę zasługują szczególnie publikacje Z. Krzysztozek: *Wychowanie przedszkolne w zarysie*, Warszawa 1961; *Z teorii i praktyki wychowania przedszkolnego*, Warszawa 1967; *Zarys pedagogiki dla nauczycieli przedszkoli* (red. Z. Krzysztozek), I — Warszawa 1975; II — Warszawa 1976.

Coraz szerszy dorobek psychologii i pedagogiki wieku przedszkolnego jest czynnikiem niewątpliwie wzmagającym tempo badań nad religijnością dziecka i znaczeniem tego okresu życia człowieka dla kształtowania postawy religijnej człowieka dorosłego. Dotychczasowy dorobek, chociaż nie jest jeszcze zbyt pokaźny, każe zwrócić baczniejszą uwagę na prawidłowość formacji religijnej dziecka przedszkolnego dokonywanej na łonie rodziny czy w katechezie przedszkolnej. Badania współczesne, wbrew wcześniejszym osiemnastoo- i dziewiętnastowiecznym poglądom, stwierdzają wielką dyspozycyjność dziecka na religijność. Niezależnie od tego, czy to nazwie się zmysłem religijnym czy dyspozycyjnością, mówi się o naturalnym skierowaniu człowieka na sprawy religii. Jest jasną rzeczą, że jak każda skłonność i ta dyspozycyjność musi być wychowywana, inaczej nie rozwinie się prawidłowo. Spotkać można zdanie, że powinno się ustrzec dziecko od wszelkiego wychowania religijnego przed wiekiem dorastania, że powinno się je zostawić w pełni wolne, aby gdy dorośnie, mogło samo zdecydować o własnej postawie religijnej. Mielibyśmy, mówią zwolennicy takiego poglądu, do czynienia z postawą czystą pod względem religijnym, wolną od wszelkiego nacisku środowiska. W poglądzie tym kryje się najpierw ukryta tęsknota samych dorosłych za oryginalnym doświadczeniem religijnym wolnym od wpływów środowiska. Czy takie doświadczenie jest jednak możliwe? Czy nie jest to echo racjonalizmu? Czy w kształtowaniu postaw człowieka w wielu dziedzinach życia czeka się aż do wieku młodzieńczego? Każda dyspozycyjność musi być rozwijana. Wszystkie wartości, z którymi człowiek przychodzi na świat, muszą być rozwijane przez wychowanie, które powinno ściśle i z rozmysłem korespondować z wszechstronnym rozwojem człowieka.²

Momentem niezwykle ważnym dla prawidłowego rozwoju postawy religijnej dziecka jest katecheza przedszkolna. Jej rola ciągle jest niedoceniana, ale współczesność zwraca na nią coraz większą uwagę.

1. CEL KATECHIZACJI PRZEDSZKOLNEJ

Przy określeniu celu katechizacji przedszkolnej chcemy mieć na uwadze przede wszystkim katechezę zorganizowaną, nie tracąc jednak kontaktu z prowadzoną w rodzinie, jest ona przecież tak bardzo ważną inicjacją. W ogromnej większości wypadków katecheza przedszkolna jest prowadzona na wzór katechezy z dziećmi szkolnymi. Zatraca się wtedy często jej oryginalność, a nawet sens. Katechizacja przedszkolna staje się często uprzedzeniem programu i wiadomości katechezy dla dzieci szkolnych. Metodycznie też niekiedy w praktyce bardzo bywa podobna do lekcji, z odpytywaniem, stopniami itd. W katechizacji przedszkolnej nie zakłada się programowo przerobienia jakiegoś materiału. Nie można więc egzekwować wiadomości wcześniej przerobionych. To wcale nie oznacza, że katecheza przedszkolna nie powinna być od strony treści zaprogramowana. Treść zaprogramowana będzie podyktowana przede wszystkim przez jasne widzenie celu tej katechezy.

Rozmaicie określa się cel katechezy przedszkolnej. Najczęściej mówi się, że zadaniem katechizacji przedszkolnej jest pogłębienie i ożywienie przeżyć religijnych zapoczątkowanych przez wychowanie domowe. Chodzi tu najczęściej o taką sytuację, gdy w rzeczywistość religijną dziecko jest wprowadzo-

² Por. A. Vergote, *Psychologie religieuse*, Bruxelles 1966, s. 293—296.

ne przez atmosferę domu rodzinnego, przykład rodziców modlących się, widok obrazów religijnych itp. Dość często jednak rodzice zlecają instrukcję religijną dziecku fachowemu katechetom. Sytuacja wymaga wtedy pracy od podstaw. Trzeba się wtedy liczyć z bardzo wielkimi różnicami w przygotowaniu dzieci, z dużymi różnicami w ich rozwoju psychofizycznym. Różnice indywidualne w rozwoju mogą być niekiedy bardzo znaczne. Biorąc pod uwagę zaniedbania środowiska rodzinnego mówi się często, że celem katechezy przedszkolnej jest kształcenie prawidłowych pojęć religijnych dziecka. Od strony wychowawczej zwraca się uwagę na to, że okres przedszkolny jest w wieku dziecka etapem wielkiej plastyczności i podatności dla budowania nawyków i przyzwyczajzeń. Katechizacja przedszkolna miałaby więc za zadanie budowanie dobrych nawyków i przyzwyczajzeń, jako fundamentu charakteru moralnego człowieka dorosłego. Nietrudno zauważyć, że w takim ujęciu celu kładzie się nacisk przede wszystkim na formację poprawnych pojęć i naturalnego charakteru człowieka. Dlatego wydaje się, że bliższe prawdzie jest sformułowanie, że celem katechizacji przedszkolnej jest doprowadzić do tego, by pierwsze poznanie i pierwsze zachwyty dziecka nad światem były połączone z myślą o Stwórcy, o Bogu. Aby pierwsze chcenie dziecka, akty jego woli budzącej się do decyzji były związane z motywacją religijną.³ Bardzo ważną rolę odgrywają w formacji dziecka odpowiedzi na pierwsze pytania poznawcze, które narastają szczególnie w latach 4—7. Pytania te płyną z rzeczywistej ciekawości dziecka i odpowiedzi dorosłych służą dziecku dla budowania pierwszej, ale jakże ważnej warstwy ideologicznej jego świadomości, a także dla kształtowania postawy moralnej dziecka.

Podobnie ujmując cel katechizacji przedszkolnej J. Krajdocha. Szczegółowo określa go w następującej kolejności:

1. Skierować uczucia dziecka do Boga, do Kościoła, do wszystkiego, co piękne i szlachetne.
2. Nauczyć się modlić. Dziecko modli się własnymi słowami i tekstami liturgicznymi.
3. Dać pierwsze, prawdziwe pojęcia religijne; w wielu wypadkach taktownie poprawić nieprawidłowe pojęcia wyniesione z domu.
4. Tworzyć postawy i dobre nawyki.⁴

Z powyższych określeń wynika, że bardzo często cel katechizacji przedszkolnej zamyka się w kategoriach psychologicznych czy pedagogiki religijnej. Nie da się przecież pozostać na tym poziomie bez niebezpieczeństwa pominięcia istotnych aspektów inicjacji religijnej. Dlatego wyżej nakreślone ujęcie celu katechizacji przedszkolnej trzeba uzupełnić ujęciem bardziej teologicznym.

Nie wolno pominąć rzeczywistości życia nadprzyrodzonego, przyjaźni z Chrystusem zapoczątkowanej przez sakrament chrztu św. Z jego natury płynie obowiązek wzrastania, dojrzewania we wierze. Społeczność wierzących bierze na siebie trud i obowiązek inicjacji pokoleń dorastających, aby wprowadzić je w rzeczywistość Ludu Bożego. Katechizacja przedszkolna jest etapem życia dziecka Bożego w Kościele mającym na celu otwarcie człowieka na radosną rzeczywistość Boga, który miłuje i zbawia człowieka, daje życie i broni je, zapewnia prawidłowy wzrost i pokarm.

³ Por. Bp E. Materski, *Metody i formy katechezy (maszynopis)* (b.m. i d.w.) s. 16—17.

⁴ Por. J. Krajdocha, *Zadania i formy katechizacji przedszkolnej*, *Katecheta* 17 (1973) 220.

2. ORGANIZACJA KATECHIZACJI PRZEDSZKOLNEJ

Jedynym miejscem inicjacji religijnej dziecka jest przez długi czas środowisko rodzinne. Organizujące się poprzez wieki szkolnictwo zapewnia nauczanie religijne dzieciom korzystającym z nauki szkolnej, o wieku przedszkolnym mówi się bardzo mało. W dorobku naszej przeszłości znajdujemy jednak ślady troski o religijną formację najmłodszych. Na uwagę zasługuje tutaj działalność Edmunda Bojanowskiego (1814—1871). Dostrzegał on wyraźnie potrzebę religijnego wychowania dzieci, najczęściej, zwłaszcza na wsi, bardzo zaniedbanych. Jemu współcześni wybitni pedagodzy, jak Ewaryst Estkowski czy August Cieszkowski dostrzegali również potrzebę wychowania przedszkolnego, ale nie widzieli możliwości realizacji tych idei. Cel ten postanowił realizować E. Bojanowski przez zakładanie licznych ochron dla dzieci, zwłaszcza wiejskich. Dla realizacji tego zamierzenia powołuje zgromadzenie zakonne Służebniczek Najświętszej Maryi Panny. Jednocześnie stara się zapewnić wychowawczyiom powołanych przez siebie instytucji pomoc w postaci książeczek podających pieśni religijne czy opowiadania dostosowane do mentalności dzieci przedszkolnych.⁵

Sprawą organizacji i prowadzenia przedszkoli zajmuje się aż do II wojny światowej wiele zgromadzeń zakonnych. Dla potrzeb religijnego wychowania w przedszkolach i jako pomoc dla rodziców starano się dać możliwie wyczerpujące opracowania. Do najbardziej znanych, używanych i jednocześnie reprezentacyjnych należy niewątpliwie praca ks. J. Młynarczyka pt. „Pogadanki religijne z małymi dziećmi w kościele — w domu — w ochronie” (1917). Dziełko to miało kilka kolejnych wydań.

Po II wojnie światowej, w latach, kiedy katechizacja dopiero się organizowała, nie zwracano wiele uwagi na religijne nauczanie przedszkolne. Regularna katechizacja przedszkolna była prowadzona wtedy jedynie w ośrodkach wychowania przedszkolnego pozostających pod opieką siostr zakonnych. W latach sześćdziesiątych zwyczaj katechizowania przedszkolaków upowszechnia się na wszystkie diecezje w Polsce. Obecnie katechizacja przedszkolna jest zorganizowana we wszystkich diecezjach Polski. W niektórych jest ona nakazana odpowiednim zarządzeniem biskupów jako obowiązująca. Ogólnie można powiedzieć, że większość parafii prowadzi katechizację przedszkolną. W większości wypadków jest ona prowadzona przez siostry zakonne lub katechetki świeckie, a również nierzadkie są wypadki, że prowadzą ją kapłani. Do rzadkości należą wypadki prowadzenia tej katechezy w sensie regularnym i zorganizowanym przez rodziców czy osoby świeckie nie zaangażowane oficjalnie w katechizacji parafialnej. Katechizacja przedszkolaków prowadzona jest przeważnie w salach katechetycznych, w których prowadzi się regularną katechezę dla dzieci szkolnych. W niektórych parafiach katecheza ta odbywa się w niedzielę, w czasie, gdy dorośli uczestniczą we Mszy św. W większości jednak parafii katecheza ta odbywa się w dni powszednie. Na katechezie są często obecni rodzice, rodzeństwo czy opiekunowie dziecka, którzy przyprowadzają dziecko do sali katechetycznej. W oparciu o dane statystyczne nadsyłane do kurii diecezjalnych przez duszpasterzy, można stwierdzić, że liczba dzieci objętych katechizacją przedszkolną nie jest duża. Parafie miejskie lub wielkomiejskie prowadzą tę katechizację w kilku grupach, ale parafie wiejskie czy małomiasteczkowe przeważnie w jednej grupie obejmują

⁵ Znane są trzy zbiorki E. Bojanowskiego: *Piosnki wiejskie dla ochronek* (1862); *Melodie do piosnek wiejskich dla ochronek* (1863); *Starodawne przysłowia dla ochronek* (1862).

jącej około 20—40 dzieci. W katechezie tej biorą udział najczęściej te dzieci, które mają zapewnioną opiekę dorosłych. W przeważającej liczbie są to dzieci rodzin wierzących i regularnie praktykujących. Przychodzą one na katechezę przedszkolną już z pewnym przygotowaniem w zakresie życia religijnego.

3. POMOCE, PODRĘCZNIKI

Niewielka jest ilość pomocy katechetycznych dla nauczania przedszkolnego. Z pozycji drukowanych należy odnotować książkę „Droga do Ojca” Alicji Gościmskiej i Barbary Jabłońskiej, Wydawnictwo św. Wojciecha 1966. Są to dwie odrębne prace składające się na jedną całość: 1 — „Wprowadzamy w życie eucharystyczne”, Alicji Gościmskiej i 2 — „Droga do Ojca”, Barbary Jabłońskiej.

Część I — „Wprowadzamy w życie eucharystyczne”, jest szeregiem szkiców pogadank mających służyć katechetom do dalszego i bezpośredniego wprowadzenia dziecka w życie sakramentalne, szczególnie mających być pomocą w przygotowaniu do I spowiedzi i Komunii św.

Część II — „Droga do Ojca”, jest również przeznaczona dla katechetów i ma być pomocą we wprowadzeniu dziecka w życie modlitwy i przyjaźni z Bogiem.

Podręcznik zawiera nadto wiele uwag metodycznych dotyczących sposobu wprowadzenia w życie modlitwy czy życia sakramentalne. Na uwagę zasługuje również „Rok liturgiczny” Alicji Gościmskiej w: „Spotkania z Chrystusem” (pr. zb.), Wydawnictwo św. Wojciecha, 1964. Ma to być pomoc w spotkaniu najmłodszych z Chrystusem. Materiały przeznaczone dla katechetów oparte są na cyklu tajemnic roku liturgicznego, zawierają wiele wskazań praktycznych, szczególnie dla rodziców. Sporo miejsca w tych materiałach poświęca się również wprowadzeniu w uczestnictwo we Mszy św. Cechą charakterystyczną wspomnianych pozycji jest uwzględnienie świata przeżyć dziecięcych. Nie są to treści obce dziecku, ale starają się mocno tkwić w świecie przeżyć dziecka. Nawiązanie do liturgii zapewnia im ścisłą łączność z rzeczywistością Kościoła. Do pomocy tego typu można również zaliczyć materiały drukowane w „Przewodniku Katolickim” w latach 1962—66. Tygodnik ten prowadził wtedy specjalną rubrykę pt., „Mały przewodnik dla rodziców” pod red. S.J. Płaskiej. W każdym numerze umieszczono informację dla rodziców, jakie prawdy Boże mają przekazać w danym tygodniu swoim dzieciom. Tekst tej rubryki umieszczano często w gablotach przykościelnych, zakres więc jej oddziaływania był również spory. Materiały te były krótką, zwięzłą informacją służącą głównie jako pomoc rodzicom.

Omawiane dotąd pozycje mają charakter pomocy służących katechezie. Wobec braku szerszych pomocy drukowanych dla katechety, dużą rolę odegrały pomoce i materiały do katechezy przedszkolnej wydawane w maszynopisach.

„Katechezy dla dzieci w 6 i 7 roku życia” — to materiały opracowane przez ks. P. Bednarczyka wydane w Tarnowie w roku 1956. Jest to jedno z najstarszych opracowań używane w Polsce po II wojnie, jest jednocześnie chyba najczęściej używane. Do innych również często używanych należą materiały pomocnicze pt. „Wychowanie religijno-moralne małych dzieci (w wieku 4—7 lat”) opracowane w ośrodku katechetycznym w Gietrzwałdzie w roku 1968 pod kierunkiem ks. J. Wojtukiewicza.

Janina Krajdocha, katecheta i autorka licznych artykułów poświęconych katechizacji przedszkolnej, opracowuje dwie serie pomocy dla nauczania religijnego przedszkolaków. „Dziękujemy Ci Boże” — to materiały pomocnicze na I rok nauczania przedszkolnego wydane w Płocku w 1973 roku. „Z Jezusem idziemy do Ojca. Katecheza przedszkolna w ścisłej współpracy z rodzicami” — to materiały pomocnicze na II rok nauczania.

Ostatnie lata przynoszą wiele rozmaitych podobnych opracowań autorów pojedynczych lub prac zbiorowych katechetów publikujących swój dorobek w tym zakresie. Spośród wielu tych pomocy zasługuje niewątpliwie na uwagę opracowanie s. M. Cierpickiej pt. „Z radością poznajemy Boga” Gorzów Wlkp. 1974.

Wymienione wyżej materiały zawierają przeważnie około 30 jednostek katechetycznych szczegółowo opracowanych. Są one na ogół owocem doświadczeń katechetów, starają się więc być bliskie potrzebom katechetów i wymaganiom dzieci, ale ich wartość metodyczna i merytoryczna nie jest jednakowa. Niektóre z opracowań zawierają słowo wprowadzające w treść i metodykę przekazu religijnego dla przedszkolaków. Czasami pisane są tak, aby katecheta mógł jednocześnie rodzicom podsunąć kierunek pracy z dziećmi.

W związku z upowszechniającą się katechezą sześciolatków opracowano w ośrodku warszawsko-kieleckim pomoc dla tej katechez w postaci materiałów pomocniczych pt. „Z Jezusem”, (1976). Materiały powyższe wydano w dwu częściach. Mają one służyć pomocą katechecie w prowadzeniu katechez przedszkolnej i nawiązaniu współpracy z rodzicami.

4. KATECHIZACJA PRZEDSZKOLNA A TZW. WCZESNA KOMUNIA ŚW.

W niektórych diecezjach w Polsce po II wojnie światowej, szczególnie w diecezji katowickiej przyjęła się praktyka tzw. wczesnej komunii św. Praktyka ta opiera się na wcześniejszych dokumentach Kościoła, szczególnie na zaleceniach znanego dekretu Piusa X *Quam singulari*. Zalecenia tego dekretu przyjęto ze szczególną uwagą w diecezji katowickiej za sprawą ówczesnego ordynariusza bpa Stanisława Adamskiego. Praktyka ta upowszechniła się jednak dopiero w latach pięćdziesiątych naszego stulecia, kiedy diecezja dysponowała większą liczbą odpowiednio przygotowanych ludzi. Celem tej pracy było przygotowanie do pełnego udziału we Mszy św. dzieci w wieku przedszkolnym, szczególnie z rodzin, które gwarantowały poziom życia religijnego. W latach 1971—1972 na 244 istniejące parafie w 231 przygotowuje się niektóre dzieci w wieku 5—7 lat do pełnego udziału we Mszy św. a nawet przystąpienia do sakramentu pokuty. W stosunku do ogółu dzieci przystępujących do I Komunii św. około 20—23% dzieci przystępuje do wczesnej komunii św. czyli w wieku 5—7 lat. Przygotowuje się i dopuszcza te dzieci, których rodzice, lub przynajmniej jedno z nich zapewnią odpowiednią współpracę z katechetą urzędowym. Rodzice lub opiekunowie dziecka powinni uczestniczyć razem z nim w katechizacji, aby potem mogli owocnie kontynuować poprawną jego formację religijną.

Diecezja katowicka, na terenie której istnieje praktyka wczesnej komunii św., wobec braku programu ogólnopolskiego nauczania religijnego przedszkolaków i dzieci przystępujących do wczesnej komunii św., zmuszona była we

własnym zakresie program taki opracować. Nie odchodzi on zasadniczo w swoim układzie od anonsowanych wyżej pomocy do katechezy przedszkolnej. Stara się jedynie poświęcić więcej uwagi problematyce Eucharystii. Wprowadza również szerzej problematykę zła, grzechu i omawia sakrament pojednania. W zamierzeniu tak szerokiej praktyki wczesnej komunii św. leży również formacja rodziców dziecka. Jest rzeczą charakterystyczną, że właśnie w diecezji katowickiej rozwinęły się tak szeroko rozmaite formy katechezy dorosłych. Wprowadzono w związku z tym materiały pomocnicze do katechizacji rodziców dzieci wczesnokomunijnych. Kładą one szczególny nacisk na te prawdy religijne, które doznały dowartościowania po Soborze Watykańskim II czy też wymagają reinterpretacji.⁶

5. KATECHEZA RODZINNA

Rodzina jest ośrodkiem życia i wychowania religijnego. W trosce duszpasterskiej Kościoła w Polsce problematyce tej poświęcano zawsze dużo miejsca. Znajduje ona ciągle żywy oddźwięk, ma zapewniony odbiór. Dotyczy to zarówno publicystyki pastoralnej, jak i opracowań naukowych. Lata ostatnie przynoszą wiele wysiłku zmierzającego w kierunku uformowania rodziny tak, aby proces religijnego wychowania dzieci mógł dokonywać się zgodnie z wymogami pedagogiki religijnej. Obok formacji rodziców z okazji wczesnej komunii św. dziecku należy odnotować wysiłki stworzenia stałej katechezy rodzinnej. Jest ona szczególnie ważna dla środowisk rodziców, których dzieci korzystają z katechizacji przedszkolnej. Chodzi o to, aby rodzina z pomocą katechety prowadziła instrukcję religijną w domu rodzinnym. Jest to bowiem środowisko naturalne i pierwsze w formacji dziecka. Niektóre z diecezji prowadzą taką katechizację jako formę stałą lub okazijną. Rodzice katolicy na specjalnych spotkaniach otrzymują w kilku wstępnych wykładach możliwie szeroki zakres wiadomości dotyczących celu formacji religijnej dziecka, metod a także zakresu treści, jakie należy w domu dzieciom przekazywać. Dużo miejsca w tych pogadankach z rodzicami poświęca się metodyce formacji religijnej dziecka przedszkolnego. Chodzi tu szczególnie o poprawne podanie treści i szczęśliwą formację wstępną, która jest przecież fundamentem życia religijnego. Doświadczenie uczy, że bardzo wiele kryzysów czy odejść od wiary miało swój początek w błędnej formacji wstępnej dokonującej się na łonie rodziny. Formacja ta bardzo często utwierdzała w dziecku postawy magiczne, przeładowana była moralizmem. Bardzo ważny moment przejścia ze świata fantazji i bajek do świata realizmu pociągał za sobą bardzo często rozstanie się z formacją religijną opartą na barwnych, niemal baśniowych obrazach Boga, świata nadprzyrodzonego, przekazanych w domu rodzinnym. Ponieważ metodyka wychowania religijnego najmłodszych jest bardzo trudnym zadaniem i zabiegiem, niezwykle subtelnym, stąd bardzo potrzebne są te wykłady wstępne wprowadzające rodziców i wychowawców religijnych w umiejętność inicjacji religijnej najmłodszych.

Katecheza rodzinna nie może być z natury swojej zabiegiem podobnym do lekcji religii, ale oczywiście radosnym spotkaniem rodzinnym, w ramach którego mówi się o Bogu. Od strony metodycznej można oczywiście wiele

⁶ Por. ks. K. Wawrzynek, *Katechizacja rodziców w diecezji katowickiej i jej rola w przygotowaniu dzieci do wczesnej komunii św.*, Warszawa 1973 (maszynopis).

korzystać z katechezy systematycznej. Spośród materiałów pomocniczych używanych jako pomocnicze w katechezie rodzinnej najbardziej rozpowszechnione i jednocześnie wychodzące naprzeciw rzeczywistym potrzebom są „Szkice katechez rodzinnych dla dzieci przedszkolnych” J. Krajdochy (1975) (Mazszipis).

Oto niektóre z tematów katechezy rodzinnej proponowane przez autorkę: Jesteśmy dziećmi Bożymi. Przygotowujemy dary dla Dzieciątka Jezus. Bóg wybrał Maryję na Matkę Pana Jezusa.

Do schematu rozmowy z dziećmi dołącza autorka uwagi dotyczące religijnego wychowania, nauki modlitwy, udziału w liturgii. Zwraca również uwagę na aspekt społeczny wychowania religijnego dziecka przedszkolnego. Propozycje tematów i materiały oparte są na roku liturgicznym. Umiejętnie zaznacza również potrzebę wychowania do życia w Kościele, aktywnej obecności w łonie ludu Bożego. Wydaje się, że jedną z istotnych cech tych pomocy jest pozytywny i radosny obraz Boga i takie przeżycie nadprzyrodzoneści, które otwiera dziecko jednocześnie na człowieka, świat, wartości doczesne. Autorka unika szczęśliwie przesadnego moralizmu, negatywizmu, przedstawienia Boga jako alternatywy życia doczesnego.

6. TREŚĆ KATECHEZY PRZEDSZKOLNEJ

Ostatnio podejmuje się w Polsce próby ustalenia ogólnie obowiązującego programu katechizacji przedszkolnej. Sytuacja dotychczasowa w bardzo wielu przypadkach skazywała katechezę na program zaproponowany przez materiały pomocnicze. One to określały najczęściej treść katechezy przedszkolnej. Materiały te często uprzedzały program pierwszych klas szkoły podstawowej.

Program zakresu treści katechezy przedszkolnej nie jest prosty. Można spotkać opinię, że treść katechezy przedszkolnej powinna obejmować „podstawowe elementy wiary”. W imię tego stwierdzenia dbano często o to, aby niezależnie od możliwości percepcyjnych dziecka dać mu możliwie pełny i zwarty skrót depozytu wiary. Dla ilustracji przytaczamy fragment spisu pogadań zaproponowanych przez jedne z materiałów pomocniczych.

- I. Stworzenie świata i grzech pierwszych ludzi: O Panu Bogu. O Aniołach. Stworzenie świata i człowieka. Grzech pierwszych ludzi, kara i obietnica zesłania Zbawiciela. Anioł Stróż.

W dorobku katechezy polskiej znajdziemy przecież wiele materiałów bardziej nawiązujących do zapotrzebowań i możliwości dziecka przedszkolnego, mniej szkolnych a bardziej wychodzących naprzeciw autentycznej potrzebie inicjacji w życie religijne.

Dla pełniejszej ilustracji przytaczam fragmenty spisu tematów pogadań z innych materiałów pomocniczych:

Staś i Jola są dziećmi Boga.

Staś i Jola mieszkają z mamą i tatą.

I znów jest rano.

Jesień się zaczyna.

Na spacerze z tatusiem.

W lesie

Jola jest chora...

Służymy Bogu i ludziom z weselem...

Z Bogiem jestem dzielny (A. Gościmska, Książka dziecka chrześcijańskiego 1968).

...Bierzmy udział w procesji Niedzieli Palmowej.

Święcimy zmartwychwstanie Pana Jezusa.

Dziękujemy za zbawienie — za nowe życie.

(J. Krajdocha, Z Jezusem idziemy do Ojca, II rok nauczania, 1975).

Analiza materiału źródłowego w postaci pozycji drukowanych czy maszynopisów daje obraz ścierania się, z grubsza rzecz biorąc, dwu tendencji. Pierwsza z nich chciałaby dać możliwie zwarty przekaz treści wiary, a druga bardziej chce nawiązać do rzeczywistości przeżywanej przez dziecko, do świata jego przeżyć i doznań. Tendencja pierwsza wywodzi się z intelektualistycznego typu katechezy. Druga tendencja przypomina o konieczności szerszego uwzględnienia problematyki środowiska dziecka, liczenia się z jego naturalnym rozwojem.

Wychowywać i rozwijać dziecko znaczy przede wszystkim współdziałać z nim, umieć z nim rozmawiać, z nim się bawić, współpracować z jego wzrostem i rozwojem, tak, aby wszelka opieka dorosłych zawsze była z korzyścią dla rozwoju umysłowego dziecka, jego woli, społecznienia i zainteresowań. To, co wpływa na rozwój intelektualny i duchowy dziecka, będzie również kształtowało jego postawę religijną. Doniosłą i niezastąpioną rolę spełni tutaj środowisko rodzinne, jeżeli będzie przeniknięte duchem prawdziwej, spokojnej religijności. Ono kształtuje większość pojęć i postaw religijnych dziecka przedszkolnego przede wszystkim przez zapewnienie mu spełnienia wszystkich jego potrzeb związanych z naturalnym rozwojem. Wszelkie zakłócenia i nieprawidłowości będą musiały z konieczności wpłynąć na deformację pojęć i postaw religijnych dziecka.

Katecheza przedszkolna musi więc być rzeczywistością tkwiącą nie obok, ale wewnątrz egzystencji dziecka przedszkolnego. Trzeba na zawsze odejść od takiej katechezy przedszkolnej, która będzie pouczeniem o Bogu i usiłowaniem dania odpowiedzi na pytanie, jak prawda religijna może znaleźć zastosowanie w życiu dziecka. Dlatego większość współczesnych materiałów do katechezy przedszkolnej stara się ukazać Boga pośród życia dziecka. Na pierwszym planie znajdują się więc te rzeczy, zjawiska i zdarzenia, które na co dzień są przeżywane przez dziecko.

Problemem niezwykle trudnym jest ustalenie zakresu prawd religijnych do przekazania w katechezie przedszkolnej. Mimo iż od strony formalnej katecheza dziecka przedszkolnego może mieć charakter przekazu okazynego, nie znaczy to wcale, że nauczanie to ma być przypadkowe, bez jakiegoś logicznego powiązania. Zakres prawd przedstawionych w katechezie przedszkolnej, ich kolejność, stanowi bardzo ważny problem i może nawet zaważyć na całości formacji religijnej człowieka dorosłego. W katechezie polskiej przejawia się również echo sporów światowej literatury katechetycznej w sprawie podporządkowania prawd przekazywanych w katechezie przedszkolnej.

Problem naczelnym w tym zagadnieniu dotyczy wzajemnego stosunku katechezy o Bogu Ojcu i o Jezusie Chrystusie. Czy należy najpierw ukazać dziecku Jezusa Chrystusa, a dopiero później osobę Boga Ojca?

Metoda nauczania religijnego odrzuca dziś pogląd, że należy rozpocząć inicjację religijną od osoby Jezusa Chrystusa — Dzieciątka. Niestety, niektórzy z autorów katechez dla dzieci przedszkolnych popełniają ten błąd sądząc, że dziecko najchętniej naśladuje inne dziecko i że postać Dzieciątka Jezus będzie dla dziecka najbliższym wzorem. Nieco innymi prawami rządzi się jednak rozwój religijny dziecka. Do sprawy tej nawiążemy przy omawianiu metodyki nauczania religijnego przedszkolaków.

W oparciu o dorobek współczesnej katechetyki katecheza przedszkolna chce

otworzyć dziecko na rzeczywistość miłości okazaną nam przez Boga w Jezusie Chrystusie. Jest to niezwykle ważne właśnie na etapie katechezy przedszkolnej, kiedy dziecko przeżywa niemal organicznie bliskość miłości rodzicielskiej na łonie rodziny. Jednocześnie trzeba sobie dobrze uświadomić znaczenie tej pierwszej formacji pojęcia Boga. Poprawne wychowanie rodzinne, właściwa atmosfera relacji rodzina — dziecko ułatwi uchwycenie idei Boga, który jest miłością. Katechetyka polska przywiązuje ogromną wagę do sprawy przekazu właściwego obrazu Boga Ojca w katechezie, szczególnie przedszkolnej. Formacja ta jest zagrożona przez wychowanie religijne ukazujące Boga surowego władcę, którego należy się bać. Taki obraz Boga funkcjonuje jeszcze dziś w mentalności starszego pokolenia wychowanego w etyce nakazów i zakazów. Ze względu na bardzo często spotykane zaangażowanie obojga rodziców w pracę zawodową, właśnie pokolenie najstarsze bierze dziś na siebie obowiązek tej pierwszej formacji religijnej dziecka. Katecheza przedszkolna nie podważając oczywiście trudu wychowania religijnego domu rodzinnego, musi ciągle wiele wysiłku poświęcać na budowanie właściwego pojęcia Boga. Na przeszkodzie stoi też zła tradycja pomocy katechetycznych, zwłaszcza ilustracji religijnej ukazującej Boga jako czcigodnego starca siedzącego w chmurach i otoczonego aniołkami. Współczesna katecheza przedszkolna w Polsce z racji wyżej ukazanych kładzie duży nacisk na poprawny przekaz idei Boga Ojca, który jest Miłością. Bazując na rzeczywistości otaczającej dziecko, na jego doznaniach i przeżyciach, w oparciu o objawienie pokazuje dziecku Boga, który nas ukochał. Szczytem tej miłości jest Jezus Chrystus, nadal żyjący w Kościele.

Jezus Chrystus jest centralnym tematem katechezy przedszkolnej. To On nas pouczył o Ojcu, to On jest ośrodkiem życia Bożego w nas. Poprawna katecheza przedszkolna o Jezusie Chrystusie wcale nie jest łatwa. Istnieje niebezpieczeństwo, że dziecko poznawszy wydarzenia z życia Jezusa Chrystusa, zatrzyma się na zewnętrznych faktach, ujmie Go w kategoriach czasu przeszłego. W sposób dostosowany do możliwości i zapotrzebowań dziecka trzeba jednak przedstawiać Chrystusa Chwalebny, żyjącego i działającego w Kościele. Gdy zatrzymamy się tylko na Chrystusie Ewangelii może się zdarzyć, że dziecko nie zetknie się z tajemnicą bóstwa Chrystusa. Można temu zapobiec, gdy wcześniej dziecko otrzyma pojęcie Boga osobowego, gdy zrozumiem, że świat rzeczy nadprzyrodzonych, jest tak samo realny jak i rzeczy materialnych. Musi więc jednocześnie nastąpić w dziecku pewne rozbudzenie religijne, otwarcie na działanie Boga, na Jego Miłość. Wtedy można mówić o Jezusie Chrystusie, o przyjaźni z Nim. Katecheza przedszkolna o Chrystusie wcale nie musi się trzymać jakiegś chronologii wydarzeń życia Jezusa. Najczęściej powinna wychodzić od zwrócenia uwagi na fakt Chrystusa żyjącego i działającego w Kościele, obecnego w człowieku. Gdy sięga do Ewangelii, raczej nie powinna zaczynać od ukazywania narodzin Jezusa, ale ukazać Go najpierw jako nauczającego i prowadzącego ludzi do Boga. Okresy roku liturgicznego są okazją do ukazania wydarzeń życia Jezusa Chrystusa. Podobnie nauczanie o obecności Jezusa w Eucharystii będzie wynikało z zainteresowania dzieci, np. wieczną lampką czy przyjmowaniem komunii św. przez dorosłych. Bardzo ważnym momentem w nauczaniu o Jezusie Chrystusie jest ukazanie prawdy, że prowadzi On nas do Ojca. Jest to trudna prawda dla dziecka wieku przedszkolnego, ale potrzebna dla prawidłowości i poprawności pojęć i postawy religijnej. Czasami rezygnując ze zbędnej malowniczości w opisywaniu postaci Jezusa, trzeba umiejętnie wprowadzić w trudne prawdy o Jezusie, Bogu i Człowieku, Synu Bożym wysłanym przez Ojca i do Ojca nas prowadzącym. Nie trzeba domagać się od dziecka precyzji wyrażenia w tej sprawie, bo to zależy od wieku i rozwoju dziecka.

Bardzo umiejętnie trzeba również zachęcać do naśladowania Jezusa Chrystusa. Nie może mieć miejsca w opowiadaniu katechezy uzupełnianie wydarzeń Ewangelii własną, barwniejszą fabułą dla uatrakcyjnienia postaci Jezusa jako wzoru osobowego. W żadnym wypadku nie powinno się tworzyć legend o życiu, zabawie i pracy Dzieciątka Jezus. Nie trzeba tu podawać niczego, co trzeba by później w katechezie szkolnej odwoływać lub prostować.⁷

7. KATECHEZA O DUCHU ŚW.

Obchód Zesłania Ducha św. w życiu wspólnoty parafialnej może być okazją do pouczenia o Nim, przeżycia i zrozumienia Jego roli i działania. Otwarcie się na działanie Ducha św. jest jednym z ważniejszych momentów wychowania chrześcijańskiego. Pierwszym i podstawowym warunkiem jest atmosfera, klimat wychowania rodzinnego i katechezy przedszkolnej. One to umożliwiają otwarcie i przygotowanie człowieka na działanie Ducha św., który daje pokój, pociesza, oświeca, prowadzi. Umiejętność pójścia za Jego głosem wyrabia się w początkach formacji religijnej człowieka, gdy jako dziecko prowadzony przez dorosłych, uczy się rezygnować ze swego ja i otwierać na drugich. Bardzo pomocne będzie tu zwrócenie uwagi na zaniedbany problem modlitwy do Ducha św. w rodzinie. Następnym etapem przygotowania do katechezy o Duchu św. będzie takie wychowanie, które będzie wdrażało dziecko do stopniowego przyjmowania drobnych odpowiedzialności, decyzji osobowych wolnych, a nie tylko ślepego posłuszeństwa poleceniom rodziców czy nakazom życia społecznego. Szczególnie przy katechezie o tej osobie Trójcy św. potrzebny jest specjalny klimat duchowy otwierający człowieka na działanie Ducha św. Od strony metodycznej należy w tej katechezie unikać wszelkiej symboliki, zwłaszcza w rysunkach czy pracach indywidualnych dzieci. Zwracają one często uwagę na symbolikę Ducha św. umieszczoną w ilustracjach czy polichromii Kościoła. Należy wtedy cierpliwie zwrócić uwagę, że to jest wyobrażenie, znak, którym posługuje się człowiek.

8. KATECHEZA O NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNIE I ŚWIĘTYCH

Materiały pomocnicze do katechezy przedszkolnej zamieszczają tematy dotyczące Matki Bożej. Niektóre czynią to z okazji świąt Bożego Narodzenia, inne z okazji miesiąca maja poświęconego szczególnie czci Matki Bożej. Katecheza taka w zakresie przedszkolnym wydaje się być nieodzowna. Dziecko w rodzinie bardzo szybko styka się z modlitwą do Matki Bożej. Często jest to pierwsza modlitwa dziecka. Zasadniczą wiadomością, odczuciem dziecka związanym z Jej postacią będzie przeświadczenie o niezwykłej godności i ważności postaci Matki Bożej w życiu człowieka. I to jest pierwszy moment katechezy przedszkolnej o Matce Bożej. Następną wiadomością będzie dotyczyła Maryi jako Matki Pana Jezusa. Proponuje się, aby tajemnice życia Maryi bardziej szczegółowe były przekazywane w zakresie katechezy szkoły podstawo-

⁷ Por. ks. J. Stanisławski, Problem materialno-kerygmacyjny katechezy dzieci przedszkolnych, Lublin 1967, s. 65—86 (maszynopis).

wej. Jak w każdej katechezie, tak i w przedszkolnej, należy ukazać Maryję jako Tę, która służyła Bogu i ludziom. Nie może to być postać wyizolowana z historii zbawienia, ale bardzo ściśle w nią wmontowana. W religijności polskiej moment ten jest niezwykle ważny. Od strony metodycznej katecheta może i powinien korzystając z wielu okazji, zwłaszcza świąt, budzić cześć i kult dla Matki Chrystusa. Dzieci bardzo chętnie angażują się we wspólne prace, np. ozdabianie figur czy ołtarzyka Matki Bożej. Chętnie tworzą również własne kompozycje rysunkowe związane z postacią i kultem Matki Bożej.

Spotyka się opinie, że nie powinno się w katechezie przedszkolnej ukazywać postaci świętych, że to może w niektórych przypadkach prowadzić do pomieszania pojęć religijnych u dziecka. Wydaje się, że to jest obawa przesadna. Powinno się jednak pamiętać o tym, aby barwność opisu życia świętych nie przesłoniła tajemnicy ich życia z Bogiem. Przesadne i nieprawdziwe historie rażą w każdej katechezie, ale w przedszkolnej mogą wyrządzić ogromne szkody. Należy unikać zwłaszcza opisów scen męczeństwa czy nadzwyczajnych wydarzeń, które mogą być trudne dla dziecka. Mogą też być łatwo zaliczone do bajek, którymi dziecko wtedy żywi się na co dzień. Wskazana jest więc daleko posunięta ostrożność w ukazywaniu postaci świętych.

Ostrożność ta jest tym bardziej nakazana, gdy chodzi o ukazanie postaci aniołów. Niestety, w bardzo wielu przypadkach, a nawet w ogromnej większości, tradycja wychowania rodzinnego jest w tym zakresie raczej błędna. Od zarania świadomości dziecka nad jego łóżeczkiem wisi bardzo często postać Anioła Stróża z kolorowymi skrzydłami chroniącego dziecko od wpadnięcia w przepaść czy dziurę w moście. Mimo iż literatura i katecheza od dawna przecież daje w tym zakresie właściwą formację, walka z kiczem religijnej twórczości użytkowej jest niezmiernie trudna. A przecież trudno odmówić tym „produkcjom” wpływu, jaki wywierają na pojęcia religijne dziecka.

9. WYCHOWANIE DZIECKA PRZEDSZKOLNEGO DO MODLITWY

Życie modlitwy jest duszą wiary. Umiejętność modlitwy zdobywa się w rozmaitych okolicznościach, ale największym zyskiem może tu być znów właściwa i poprawna formacja leżąca u początków inicjacji w życie religijne. Jak to już podkreślaliśmy w początkach niniejszego opracowania — wiek przedszkolny jest niezmiernie ważny dla formacji dojrzałej postawy religijnej, człowieka. Jest to budowanie fundamentów życia religijnego. Modlitwa jest jednym z najistotniejszych elementów tworzących autentyczną postawę chrześcijanina. Bardzo ważną rolę w wychowaniu do modlitwy pełni katecheza przedszkolna. Spełniać ona tu może podwójną rolę. Przede wszystkim powinna prowadzić do życia modlitwy. Ale w bardzo wielu przypadkach musi prostować błędne nawyki wychowania religijnego domu rodzinnego. Dom rodzinny uczy dziecko pacierza, ale nie zawsze wychowuje do modlitwy. Cały nacisk formacji rodzinnej w tym zakresie jest często kładziony na obowiązek odmawiania pacierza. Jest to oczywiście ważna sprawa, ale takie rozłożenie akcentów może nieraz zniechęcić do modlitwy, którą uważać się będzie za przykry obowiązek i smutną konieczność dzieciństwa, jak kaszka, tran itp. Obowiązek nauczania pacierza musi ustąpić w pierwszeństwie formacji wychowania do modlitwy, jako radosnego spotkania z Bogiem. Spotkanie takie, jego prawidłowość musi mieć przygotowanie w atmosferze życia rodzinnego. Dziecko, które nie przeżywa na co dzień radosnej atmosfery ufnej rozmowy z rodzicami, do

których zawsze bez lęku można się zwrócić, ma mniejszą szansę przeżycia radosnego spotkania z Bogiem na modlitwie. Dlatego poprawna formacja do życia modlitwy powinna wychowywać do samodzielnej, ufnej i radosnej rozmowy z Bogiem. Pierwszą więc modlitwą dziecka powinna być modlitwa wyrażona jego własnymi słowami, oczywiście pod kierunkiem dorosłych. Dopiero później przyjdzie nauka pacierza. Zadaniem katechezy przedszkolnej, zarówno od strony treści, jak i od strony metodycznej, jest umożliwienie dzieciom swobodnej i własnymi słowami formułowanej rozmowy z Bogiem. Aby formacja przedszkolna prowadziła do modlitwy jako autentycznego spotkania z Bogiem, powinna ona zwrócić uwagę na wychowanie do ciszy i skupienia. Pierwszym i naczelnym momentem wychowawczym będzie atmosfera towarzysząca modlitwie w domu rodzinnym. Nie jest to dziś takie proste. Powszechne korzystanie z telewizji w rodzinach właśnie w godzinie, gdy wszyscy mogliby zebrać się na wspólnej modlitwie, wytrąca z atmosfery szacunku dla modlitwy. Dziecko często jest zmuszone do odmówienia modlitwy, w chwili gdy inni członkowie rodziny korzystają z telewizora czy radia. Przywyka do hałasu, który zaczyna również towarzyszyć jego modlitwie wymagającej przecież ciszy i skupienia. Katecheza przedszkolna musi zwrócić uwagę na ten moment. Katecheta przystąpi do modlitwy dopiero wtedy, gdy wszystkie dzieci będą stały w ciszy i maksymalnym, po dziecięcemu przeżywanym skupieniu. Nie można pozwolić na to, aby modlitwa była dla dzieci zwykłym elementem formalnym otwierającym czy zamykającym katechezę. Musi zawsze łączyć się z treścią katechezy, być uzasadniona okolicznościami pracy na katechezie i możliwościami dzieci. Nie wolno oczywiście dopuszczać do tego, aby dzieci na katechezie popisywały się ilością opanowanych pamięciowo modlitw. Nie zawsze dziecko, które opanowało największą ilość modlitw daje gwarancję poprawnej formacji w tym zakresie. Należy pamiętać, aby w czasie katechezy prowokować modlitwę dzieci, szczególnie w momentach, gdy dzieci przejęły się bardzo treścią czy jakimś wydarzeniem, którego były świadkami. Należy zadbać o to, aby nie były to tylko modlitwy prośby. Ważne jest na tym etapie, aby dzieci przeżyły fakt, że dobrze jest spotkać się z Bogiem i z Nim rozmawiać.

Mimo, że jest to dopiero wiek przedszkolny, należy zapoznawać dzieci z prostymi tekstami modlitewnymi z liturgii. Chodzi tu szczególnie o śpiewy, krótkie wezwania używane w liturgii wspólnoty, z którymi dziecko będzie mogło się spotkać w kościele parafialnym. Są to teksty używane przez dorosłych i już przez to mają dla dziecka wielki autorytet i powagę. Są to teksty, których dziecko nie odrzuci nigdy i będzie posługiwało się nimi w życiu dorosłym. Należy zupełnie usunąć takie teksty modlitw, które używają zdrobnień, infantylizują. Nie znajdują one uznania w oczach dziecka i za parę lat będzie się ich wstydziło używać.

10. WYCHOWANIE MORALNE W KATECHEZIE PRZEDSZKOLNEJ

Charakterystyczną cechą katechezy przez długi okres czasu był przesadny moralizm. Wynikało to z długiej tradycji katechezy oświeceniowej, która stała się o solidny przekaz wiedzy religijnej i wychowanie moralne człowieka. Aspekt mistagogiczny katechezy, ściśle powiązanie chrześcijańskiego *agere* z chrześcijańskim *esse*, to aspekty, akcenty podkreślane raczej w nowszej ka-

techezie nawiązującej do tradycji apostołskiego przepowiadania. Ten przesadny moralizm dotychczasowej katechezy uwidaczniał się również bardzo wyraźnie w katechezie przedszkolnej. I trzeba stwierdzić, że katecheza ta jest terenem, na którym najdłużej się on utrzymuje. Pomoce katechetyczne kładą duży nacisk na dobre postępowanie, dobre zachowanie dziecka, na posłuszeństwo, które sprawia, że dziecko jest miłe Bogu i przez Niego kochane. Te zalety dziecka są również niezbędne, aby mogło osiągnąć szczęście wieczne — niebo. Nauka dobrego życia, życia moralnego, oparta jest na przykazaniach, a nauka moralności chrześcijańskiej jest właściwie często nauką grzechów, których dziecko ma unikać. Szczególnie wydaje się być niebezpieczny negatywizm wychowania moralnego w katechezie przedszkolnej. Treść współczesnej katechezy przedszkolnej w Polsce w większości wypadków jest na najlepszej drodze do uniknięcia przesadnego moralizmu. Jednocześnie należy zaznaczyć, że właściwe powiązanie prawdy dogmatycznej i moralnej jest na etapie katechezy przedszkolnej niezwykle trudne.

Wiek przedszkolny jest szczególnie podatnym terenem dla pozytywnego budowania postaw moralnych dziecka. Katecheza przedszkolna mniej miejsca będzie poświęcać na omawianie grzechów, a więcej na zaprawianie do radoznego świadczenia dobra, które wynika z przyjaźni z Bogiem. Materiały pomocnicze dla katechezy przedszkolnej zawierają w swoim programie jednostki, które mówią o odejściu od Boga przez nieposłuszeństwo Jego woli, używają słowa grzech, ale wydaje się, że zdają sobie sprawę w większości wypadków z niebezpieczeństwa negatywizmu w wychowaniu moralnym.⁸ Obowiązek pozytywnego wychowania moralnego w katechezie przedszkolnej płynie również i stąd, że współczesna psychologia i pedagogika wieku przedszkolnego bardzo się rozwinęły. Mnożą się również w polskiej literaturze opracowania zarówno naukowe i popularne, które zajmują się coraz wnikliwiej problematyką wychowania moralnego dziecka przedszkolnego. Dotyczy to zwłaszcza bardzo ważnej problematyki kształtowania sumienia dziecka.

Katecheza przedszkolna zwraca na ten aspekt wychowania moralnego dużo uwagi. Jest to bowiem faza rozwoju moralnego zwana okresem heteronomii, który powinien przygotować i wychować do moralności autonomicznej.⁹ Wychowanie moralne dziecka w katechezie przedszkolnej będzie więc wieloaspektowe i rozłożone na dłuższy okres czasu (dwa, trzy lata). W kształtowaniu postaw moralnych dziecka tego okresu szczególnie doniosłą rolę będzie odgrywać wpływ postaw rodzicielskich czy rodziny dziecka w ogóle. Zwraca się więc dużą uwagę w katechezie rodziców na problematykę moralności dziecka przedszkolnego i konieczności właściwych postaw moralnych ze strony świata dorosłych jako decydujących dla kształtowania postawy dziecka. Będzie tu chodziło między innymi o przełamanie dość powszechnej tradycji moralności zakazów i nakazów, represji ze strony rodziców jako wyjątkowego środka wychowawczego. Na kształtowanie się postaw dziecka największy wpływ w tym okresie wywiera postawa rodziców, których ono kocha i do których ma pełne zaufanie, chętnie ich naśladuje, pragnie się do nich upodobnić, przyswaja sobie ich oceny świata i ludzi jako własne. Własna, autonomiczna moralność dziecka będzie więc w większości oparta na tej okresu heteronomicznego. Katecheza przedszkolna odgrywa ogromną rolę w procesie internalizacji zasad moralności przez dziecko. Proces ten i praca katechezy będzie łatwiejsza

⁸ Por. S. T. Zwierzchowska, Stan i charakterystyka katechizacji przedszkolnej w Polsce w latach 1971—1973, Warszawa 1975 (maszynopis).

⁹ Por. L. Kockerols, Les parents devant la confession des enfants, Bruxelles 1970, s. 67—100.

w wypadku, gdy atmosfera domu rodzinnego gwarantuje właściwe wychowanie moralne. Z zagadnieniem tym łączy się bardzo ściśle problem wychowania społecznego dziecka. Tradycyjne wychowanie moralne bowiem naznaczone było przesadnym indywidualizmem, pragnieniem dążenia do osiągnięcia niejako „prywatnej” osobistej doskonałości moralnej kładącej bardziej nacisk na osiągnięcie doskonałości charakteru moralnego bez ścisłej łączności ze wspólnotą ludzką. Wymiar społeczny wychowania moralnego wystąpi szczególnie w kształceniu sumienia dziecka w katechezie przedszkolnej. Tradycyjny rachunek sumienia małego dziecka zwracał przede wszystkim uwagę na wymiar wartościowy przykazania miłości, ze zwróceniem uwagi na praktyki religijne jako „obowiązek sumienia” chrześcijanina. Konieczne jest więc właściwe rozłożenie akcentów zgodnie z duchem Ewangelii. Katecheza przedszkolna zwraca uwagę na te wszystkie momenty życia dziecka przedszkolnego, które przygotowują w nim rozwój cnót moralnych i charakteru moralnego. Będzie tu ważne podkreślić, że przeżycie miłości, sprawiedliwości, przebaczenia, a także innych cnót moralnych na łonie rodziny przez dziecko jest podstawą, gwarancją, że dziecko właściwie może być przygotowane na zrozumienie miłości, sprawiedliwości i przebaczenia ze strony Boga. Katecheza przedszkolna odwołuje się więc do tych doświadczeń przeżywanych przez dziecko na łonie rodziny jako naturalnego środowiska rozwoju dziecka. Zwraca się uwagę na praktykowanie tych cnót w środowisku rówieśniczym dziecka, uwrażliwia na potrzebę zdobywania charakteru chrześcijańskiego. We wskazówkach wstępnych do materiałów pomocniczych uzasadnia się drogi postępowania, które by pozwoliły uniknąć czystego naturalizmu w budowaniu charakteru moralnego dziecka, uniknąć również przesadnego moralizmu, ale dążyć do otwarcia dziecka na życie z Bogiem, który prowadzi człowieka i czyni go swoim dzieckiem.

Osiągnięcie tego celu będzie łatwiejsze, jeżeli wspólnota dzieci na katechezie przedszkolnej stanowić będzie radosną grupę, jeżeli katecheta stworzy dzieciom okazję przeżycia radości we wspólnocie z innymi. Wspólnota ta zbiera się w imię Chrystusa i ten fakt pozwoli dziecku przeżyć Boga, nadprzyrodzoność jako radosne zdarzenie w jego życiu, otworzy dziecko na działanie Boga.

11. FORMACJA LITURGICZNA W KATECHEZIE NAJMŁODSZYCH I WYCHOWANIE DO ŻYCIA W KOŚCIELE

Katecheza prowadzi do liturgii. Takie zadanie powinna stawiać sobie również katecheza przedszkolna. Nie będzie to oczywiście udział w liturgii tak pełny i zaangażowany jak wiernych dorosłych, ale konieczne jest prowadzenie w kierunku spotkania z Bogiem w liturgii Kościoła. Gdy mówimy o wychowaniu liturgicznym dzieci przedszkolnych, trzeba mieć na uwadze wszystkie formy liturgicznych przeżyć, a zwłaszcza przygotowanie do przeżywania udziału w Eucharystii.

Od początku wychowania religijnego dziecko ma możliwość obserwowania postaw religijnych ludzi dorosłych. To jest jego pierwsza inicjacja. Dorastając ma możliwość uczestniczenia okazjnie w przeżyciach liturgicznych, gdzie obserwuje modlitwę liturgiczną wspólnoty szerszej niż rodzinna. Katecheza przedszkolna musi bazować na tych okazjnych doznaniach i przeżyciach początkowych dziecka, aby prowadzić formację liturgiczną planowaną.

Należy więc zwrócić uwagę na rolę i znaczenie modlitwy wspólnej w ro-

dzinach dla kształtowania umiejętności uczestniczenia w liturgii wspólnoty, gdzie nie chodzi o prywatne sprawy, ale o wspólnotę wierzących. Modlitwa taka zawiera w sobie ważny element wychowawczy — uczy wyzbywać się egoizmu na rzecz szerszej społeczności. Wskazane jest, aby w tego rodzaju modlitwie wspólnej używano również tekstów liturgicznych wspólnoty parafialnej. Poprawna formacja rodzinna będzie pierwszym i zasadniczym krokiem dla zdobycia umiejętności brania udziału w liturgii wspólnoty Kościoła. Takie samo zadanie bierze na siebie katecheza przedszkolna, która powinna stronić od uczenia dzieci „modlitewek”, pełnych zdrobnień i infantylizujących, ale biorąc pod uwagę możliwości dziecka dawać mu teksty takie, z których nie będzie musiało zrezygnować, gdy zjawi się na katechezie w szkole podstawowej. Od strony metodycznej wskazane jest ożywianie modlitwy dzieci przez proste gesty wyrażające przeżycia na modlitwie. Ostatnie lata ułatwiają rozbudowę akcji paraliturgicznej na katechezie. Właściwie przeprowadzona paraliturgia daje małym dzieciom możliwość wejścia w przyszłą liturgię wspólnoty parafialnej. Jest tu okazja do ćwiczenia postawy człowieka biorącego udział w liturgii, wychowania do przeżywania skupienia i ciszy. Nie mogą to być oczywiście akcje długie i nużące, ale dostosowane do możliwości dziecka.

W większości wypadków pomoce do katechezy przedszkolnej oparte są na cyklu roku liturgicznego. Jest to nawiązanie do prawdy, że Kościół przez liturgię prowadzi nas do udziału w tajemnicy Chrystusa. Pierwszym etapem jest oczywiście katecheza domu rodzinnego, który powinien uwzględniać tajemnice roku liturgicznego, zwracać uwagę na ich następstwo czasowe. Wskazane jest, aby do modlitwy dodawać krótkie wezwania charakterystyczne dla przeżywanego okresu liturgicznego. W przeżywaniu i rozumieniu tajemnic Chrystusa w roku liturgicznym pomoże niewątpliwie właściwe przeżywanie świąt. Zwyczaje związane z religijnym charakterem świąt powinny znaleźć swoje przedłużenie w pracy na katechezie przedszkolnej.

Katecheza przedszkolna powinna wprowadzić w uczestnictwo we Mszy św. Jest to jednak problem niezwykle trudny. Dziecko dopiero zaczyna życie religijne, a tajemnica Ofiary Chrystusa nie jest łatwa ani prosta. W katechezie przedszkolnej zwraca się uwagę, aby było to wprowadzenie stopniowe i na początku starało się nawiązać do rzeczywistości i sytuacji przeżywanych przez dziecko a niezbędnych dla zrozumienia tajemnicy Eucharystii. Będą to przede wszystkim takie rzeczywistości, jak rodzina, dom, stół rodzinny, pokarm. Podanie prawdy o Eucharystii musi być poprzedzone długim przygotowaniem. Dzieci powinny już poznać prawdę o Bogu, który jest naszym najlepszym Ojcem, który nas kocha, o Jezusie Chrystusie, który nas prowadzi do Ojca, o wielkiej rodzinie Bożej, której jesteśmy częścią, o Kościele. Katechezy przedszkolne wskazują na obecność Chrystusa w Eucharystii, pokazują również Eucharystię jako ucztę i jako ofiarę. Ten ostatni aspekt jest często podbudowany przez zewnętrzny udział dzieci ofiarujących Bogu swoje dary we Mszy św. Jest to oczywiście poprzedzone uczestnictwem dzieci w uroczystościach liturgicznych czy paraliturgicznych, w których biorą aktywny udział, niosą emblematy religijne, konkretne rzeczy związane z daną uroczystością, np. małe pałeczki, lampiony z krzyżykiem, chorągiewki z barankiem itp.

Dzieci biorą też udział co miesiąc czy kwartał we Mszy św. specjalnie dla nich zorganizowanej. Spotyka się głosy przeciwnie urządzaniu Mszy św. dla dzieci przedszkolnych osobno. Kładzie się często nacisk na to, aby wychować do przeżywania liturgii Mszy św. w łączności z własną rodziną.

W praktyce duszpasterskiej przyjmuje się jednak zwyczaj urządzania Mszy św. dla dzieci przedszkolnych ze specjalnie przygotowanym ich śpiewem, udziałem, słowem.

Problemowi przygotowania do uczestnictwa we Mszy św. zawsze poświęcano sporo uwagi. Wyrazem tych wysiłków najbardziej chyba owocnym w katechezie polskiej jest pozycja już wzmiankowana „Droga do Ojca” A. Gościmskiej i B. Jabłońskiej. Jest to podręcznik dla katechety, pomoc w przygotowaniu najmłodszych do życia eucharystycznego.

Myśl przewodnia tego opracowania może być streszczona w sformułowaniu: „Jesteśmy w drodze, idziemy do Ojca; Syn Boży przychodzi do nas — to Jezus; On nam mówi o Ojcu; On nam pokazuje drogę do Niego; On nas prowadzi. Z Jezusem idziemy do Ojca”. Materiał pojęciowy rozłożony jest na 36 jednostek wiążących się z okresami roku liturgicznego. Plan pracy dzieli się na dwie części, na pojęcia i na odpowiadające tym pojęciom postawy. Między tymi dwoma częściami planu istnieje ścisły związek. Postawa jest odpowiedzią na pojęcie. Opracowane przez B. Jabłońską materiały chcą być rozważaniami, skupieniem się nad pewnymi radosnymi prawdami chrześcijańskiego życia, chrześcijańskiej drogi do Ojca. Cztery pierwsze jednostki całości mają wprowadzić w zasadniczy problem wspólnoty Ludu Bożego. Noszą one tytuł: Nasza wielka rodzina. Następne jednostki mówią o początku naszego życia, o jego wielkiej wartości. Celem naszym jest Bóg. To nasz Ojciec. Do Niego dochodzimy przez czas naszego życia. Obdarował nas światem, dał nam życie i dar jego przekazywania. Obdarzył nas Bóg przywilejem swojej bliskości. Siódma jednostka mówi o oddaleniu. Być blisko lub daleko od Boga — idea ta wyjaśniona jest przez analogię do braku obecności istot drogich dziecku, które tęskni i woła o ich przyjście i pomoc. Człowiek w swoim oddaleniu od Boga błaga o pomoc i Bóg mu ją posyła w osobie Jezusa Chrystusa. Postać Jezusa Chrystusa, Jego nauka i posłannictwo zajmuje większość treści tego opracowania. Kiedy dzieci dowiedzą się już sporo o Jezusie Chrystusie, zaczynają słuchać Jego nauki. To jest główny moment katechezy przedszkolnej przygotowującej do Mszy św. Ukazane są najważniejsze momenty nauki Pana Jezusa, a szczególnie akcent położony jest na przykazaniu miłości Boga i bliźniego. Wiele miejsca poświęca się również ukazaniu, co to znaczy, że z Jezusem żyjącym w Kościele idziemy do Ojca. Końcowe jednostki poświęcone są udziałowi we Mszy św. Przekazywaniu pojęć towarzyszy troska o to, aby wiązały się z nimi odpowiednie postawy. Mają one wprowadzać w umiejętność pełnego uczestniczenia w ofierze Jezusa Chrystusa, wychowywać do modlitwy indywidualnej i wspólnotowej.

Jest to opracowanie pomocy katechezy przedszkolnej specjalnie nastawiającej się na wychowanie eucharystyczne. Niezwykle ważnym momentem jest w tych pomocach umiejętność ciągłej obecności w realiach życia dzieci. Dzięki temu założenia ideologiczne, przedstawione wyżej, nabierają charakteru formacyjnego.

Autorka kładzie nacisk zarówno na budowanie postawy słuchania słowa, jak i współofiarowania. Jest to niewątpliwie pozycja najcenniejsza w polskim dorobku.

Przez odpowiednie wychowanie do przeżywania liturgii jednocześnie prowadzi się właściwą formację do życia w społeczności Kościoła. Katecheza oczywiście musi ciągle tu odwoływać się do pozytywnych przeżyć dziecka w domu rodzinnym, który ułatwi wyjście z ciasnego indywidualizmu czy egoizmu.

Co wie o Kościele dziecko w wieku przedszkolnym? Słowo Kościół odnosi przeważnie zawsze do kościoła — budynku. Od rodziców dziecko dowiedziało się, że właśnie tu mieszka Pan Jezus. Tu przychodzi z rodzicami. Ta świadomość raz na zawsze nadaje sens tym wizytom. Podkreśla się, aby początkowo nie lokalizować obecności Chrystusa w tabernakulum, ponieważ dziecko nie ma jeszcze wycucia wszechobecności Boga. Przy okazji takich wizyt ważną

jest rzeczą zwrócenie uwagi na ciszę znamionującą miejsce święte, jako znak obecności Boga. Trzeba zwrócić uwagę szczególnie na momenty we Mszy św. pełne ciszy jako znaku, że Bóg jest blisko nas wszystkich. Katecheza przedszkolna powoli jednak przechodzi od pojęcia kościoła budynku do pojęcia Kościoła — społeczności Ludu Bożego. Momentem najbardziej sposobnym do tego będzie niedzielną Msza św. Dziecko może wtedy zobaczyć duże zgromadzenie wiernych, obserwuje ich postawy. Jest to już jego udział. Zaczyna dostrzegać, że wszyscy się modlą, a kościół to miejsce, gdzie się to odbywa. Słowo Kościół zaczyna powoli w świadomości dziecka oznaczać coś na kształt zgromadzenia. Dziecko nie stawia tu jeszcze dużej litery, katechizacja przedszkolna ma mu dopomóc w pokonaniu tego progów. Będzie tu potrzebny dość długi okres czasu. Wspólnota ofiary i modlitwy we Mszy św. będzie prowadziła do uświadomienia dziecku obecności Chrystusa w swoich wiernych. Będzie to możliwe przede wszystkim przez zwrócenie uwagi dziecka na Komunię św. Zgromadzenie ludzi, którzy przychodzą z różnych stron, przez przyjęcie Eucharystii zyskuje wartość jednoczącą: to nie jest przypadkowy tłum, ale to jest już Kościół. To zgromadzenie dziecko będzie traktowało powoli jako pewną całość, której ono jest częścią. Cała praca katechezy przedszkolnej będzie przygotowaniem na właściwe pojęcie Kościoła. Katecheza przedszkolna stara się również być podprowadzeniem uczniowym, przygotowaniem postaw, jakie są potrzebne dla aktywnej obecności w Kościele. Powoli wytwarza się w dziecku przekonanie, że Kościół trwa dalej niż progi świątyni.

Od strony metodycznej wymaga katecheza przedszkolna, aby dzieci miały możliwość stykania się z kapłanem, a zwłaszcza z proboszczem, który jest ojcem większej wspólnoty wierzących, jaką jest parafia.

12. PROBLEMY METODYKI KATECHIZACJI PRZEDSZKOLNEJ

Żywe zainteresowanie okresem przedszkolnym obserwowane szczególnie w ostatnich latach pociągnęło oczywiście za sobą rozwój metodyki wychowania przedszkolnego. Praca z dziećmi w przedszkolu stała się przedmiotem obserwacji naukowo-badawczych, które dostarczyły bogatego źródła dla opracowań teoretycznych. Zabawa, praca i nauka w przedszkolu coraz częściej współcześnie są przedmiotem naukowych publikacji pedagogicznych. Wiele uwagi poświęca się twórczości dziecka, jego zabawie, wszechstronnemu rozwojowi. W pracy przedszkolnej uwzględnia się coraz więcej i szerzej zdobycze tych badań, wyposaża pracownie i miejsca zabaw tak, aby rozwój dziecka był wszechstronny i prawidłowy. Wydaje się, że obserwowana współcześnie akceleracja rozwoju dzieci jest również w jakiejś mierze owocem nowych metod wychowania przedszkolnego.

Zainteresowanie pedagogów wiekiem przedszkolnym, coraz większe możliwości pracy z dziećmi w przedszkolu stają się, między innymi, ważnymi czynnikami ożywienia metodyki katechezy przedszkolnej. Trzeba powiedzieć, że nie dysponuje ona tak wielkimi środkami i możliwościami jak praca w przedszkolu. Trzeba również uwzględnić odrębność wymagań pedagogiki religijnej. Inicjacja w życie religijne dziecka musi dokonać od strony metodycznej szczęśliwego połączenia współczesnych środków i metod przekazu z wychowaniem do tajemnicy, do przeżywania spotkania z Bogiem osobowym. Dlatego współcześnie metodyka katechezy przedszkolnej w pełni korzysta z dorobku metodyki wychowania przedszkolnego. Musi opierać się na prawach rządzących rozwojem psychofizycznym dziecka.

Od strony metodycznej, podobnie jak w wychowaniu przedszkolnym, w pracy na katechezie trzeba umiejętnie łączyć elementy pracy, zabawy i nauki. Granica między tymi przejawami nie jest dla dziecka aż tak wyraźna. Te trzy czynności będą na katechezie stanowiły jedną całość osnutą wokół poruszanej określonej tematyki. Będzie to zresztą wynikało z konieczności stosowania urozmaicenia czynności metodycznych, bo możliwości skupienia uwagi dziecka na jednym przedmiocie czy czynności nie są jeszcze wielkie. Zasada aktywności dziecka przedszkolnego każe tak metodycznie opracować jednostki, aby w nich było jak najwięcej twórczości. Będzie to praca indywidualna dziecka, jak np. rysowanie, malowanie, ulepianki. Może to być praca zespołowa, jak np. wszelkiego rodzaju niewielkie inscenizacje przeczytanych tekstów, również biblijnych. Muszą to być jednak teksty proste. Wskazane jest, aby dzieci wykonywały jak najwięcej ruchu ilustrującego ich przeżycia, aby ruch ten łączył w sobie element wspólnej zabawy z pracą.

Odpowiednie wykorzystanie tych możliwości, zwłaszcza ruchowych, wymaga odpowiedniej sali, pomieszczenia i takiego wystroju wnętrza, który by wprowadzał dzieci w radość, dawał możliwości szybkiego zmieniania miejsca.

Właściwą formację religijną ułatwiają poprawne pod względem metodycznym obrazy religijne, wszelkie pomoce ilustrowane. Katechetyka polska zwraca szczególną uwagę na poprawność treści tych pomocy w katechezie przedszkolnej mając na uwadze niezbyt dobrą tradycję przeszłości w tym zakresie. Coraz szerzej wkraczający film jako pomoc metodyczna, szczególnie w katechezie dzieci przedszkolnych, musi liczyć się z wymaganiami psychiki dziecka, aby był wolny od treści negatywnych, trudnych, zawierających sceny okrutne. Katecheza przedszkolna wymaga od katechety umiejętności prowadzenia barwnej i interesującej pogadanki, właściwej postawy zachęcającej do aktywności i budzącej zaufanie.

W większości wypadków dzieci prowadzą zeszyty, gdzie umieszczają swoje indywidualne prace jak rysunki, malowanki itp. Czasami prowadzi się zeszyty przy pomocy rodziców dziecka, którzy kontynuują w ten sposób katechezę parafialną.

Katecheza przedszkolna wymaga wyposażenia w środki audiowizualne i inne współcześnie używane. Dzieci bardzo chętnie uczestniczą w naklejkach na flanelogramie, interesują się rysunkami przez siebie wykonanymi.

Niezmiernie ważną rzeczą w katechezie przedszkolnej jest język przekazu. Umiejętność nawiązania kontaktu z dziećmi nie polega na używaniu zdrobnień, infantylizowaniu. Nie zaleca się również zbyt wielkiej ilości wierszyków religijnych. Są one bowiem związane tylko i wyłącznie z wczesnym dzieciństwem i nic nie zostawiają dziecku dla jego przyszłej religijności. Wydaje się szczególnie ważne wychowanie do przeżywania tajemnicy spotkania osobowego z Bogiem. Katecheza prowadzi do umiejętności ciszy i skupienia. Od strony metodycznej nie może być ona więc zbyt przeładowana aktywnością, ale powinna umiejętnie łączyć akcję z kontemplacją.